

УДК 821.161.2'06-1.09

DOI: 10.31652/3041-1084-2023-2-49-57

**МОТИВИ ДОРОГИ У КНИЗІ ПОЕЗІЇ
«ГНІЗДО ВИСОТИ» МИХАЙЛА ЖАЙВОРОНА**

**MOTIVES OF THE ROAD
IN THE BOOK OF POETRY «NEST OF HEIGHT»
BY MYKHAIL ZHAIVORON**

Крупка В. П.,*orcid.org/ 0000-0002-2320-8045**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української літератури**Вінницький державний педагогічний університет**імені Михайла Коцюбинського*

У статті окреслено мотиви дороги в книзі поезії «Гніздо висоти» Михайла Жайворона. Основну увагу звернено на дорогу як символ життєвого циклу, життєвого шляху, коли означений мотив стає художнім вираженням процесу екзистенційно-творчої й соціальної ідентифікації, екзистенційного вибору. Важливим чинником формування цього змістового аспекту в поетичному доробку майстра слова є вписування його у Космо-Психо-Логос як інформаційно-ціннісний код українства, коли триєдність людини (тіло, дух, душа) реалізується в єдності української природи (Космо), характеру народу (Психея), у проявах його ментальності / розуму / досвіду (Логос). Безперечно, національні образи світу набувають своєрідного вираження в ліричному доробку Михайла Жайворона, що дає підстави вписувати мотивно-образні параметри в їхню структуру.

Мотиви дороги проявляються також на рівні категорії свій / чужий. Зазначена інтерпретаційна модель означається трьома ракурсами: національним, інокультурним та етичним, у кожному з яких українець постає як образ блудного сина. Повернення (дорога додому) дає шанс на щастя, не-повернення — прирікає на духовну пустку, постійні скитання, нерозуміння свого місця в житті.

У проявленні обрядодійств пір року цей змістовий аспект набуває вторинного звучання, стає часопросторовим проміжком, деталлю, незначним штрихом, який єднає осінь із зимою, зиму — з весною, весну — з літом, літо — з осінню, створює своєрідну циклічність, насичену яскравими моментами зв'язку людини і природи. Зрештою, дороги у житті людини і дороги у переплетенні пір року — відмінні за своєю кінцевою метою, але єднає їх первісна суть та процесуальна істинність.

Ключові слова: мотив, реципієнт, ліричний герой, часопростір, Космо-Психо-Логос.

The article outlines the motives of the road in the book of poetry «Gnizdo Vysoty (The Nest of Height)» by Mykhailo Zhaivoron. The main attention is paid to the road as a symbol of the life cycle, the path of life, when the designated motif becomes an artistic expression of the process of existential-creative and social identification, existential choice. An important factor in the formation of this content aspect in the poetic work of the writer is its inclusion in the Cosmo-Psycho-Logos as an informational and value code of Ukrainianness, when the trinity of man (body, spirit, soul) is realized in the unity of Ukrainian nature (Cosmo), the character of the people (Psyche), manifested in its mentality/mind/experience (Logos). Undoubtedly, the national images of the world acquire a unique expression in Mykhailo Zhaivoron's lyrical works, which gives grounds for inscribing motif-figurative parameters into their structure.

Motives of the road are also manifested at the level of the own / other category. The specified interpretive model is defined by three perspectives: national, foreign cultural and ethical, in each of which the Ukrainian appears as the image of a prodigal son. Returning (the way home) gives a chance for happiness, non-returning — dooms one to spiritual wasteland, constant wandering, misunderstanding of one's place in life.

In the manifestation of the rites of the seasons, this meaningful aspect acquires a secondary sound, becomes a chronotopic interval, a detail, an insignificant stroke that connects autumn with winter, winter with spring, spring with summer, summer with autumn, and creates a kind of cycle, saturated with vivid moments of the connection between human and nature. After all, roads in a person's life and roads in the interweaving of seasons are different in their ultimate goal, but they are united by their original essence and procedural reality.

Keywords: motive, recipient, lyrical hero, chronotop, Cosmo-Psycho-Logos.

Постановка проблеми. Михайло Жайворон — поет художньо-стильового помежів'я, коли, з одного боку, його творчість є виразно камерною, внутрішньо особистісною, а з іншого — вона ніби прагне бути оприявленою й почутою. Відтак потрапляємо в ліричну контроверсійність, яка веде реципієнта його емоційно-естетичними проєкціями, де концентруються згустки, вузли рефлексій, обумовлених сотворенням іншої реальності, асоціативно пов'язаної з культурою й соціумом. Це і є тим рівнем художності, коли митець усвідомлює свій духовний і творчий досвід, а головне — відповідальність за слово, яке здатне продукувати особливу енергетику, художню експресію. Ю. Соловйова у розвідці «Візуальне маркування мотиву дороги у творчому просторі Василя Мисика» відзначає, що «наріжним каменем світобудови образного простору кожного поета виступає передусім культурема «мислення», власне, вона і є основною для визначення інших культурем менталітету того чи іншого народу. Саме вона впливає на формування похідних мотивів (культурем), наприклад, «світосприйняття», «спосіб життя» [8, с. 103]. Тому вважаємо, що соціум, культурна ідентифікація автора в ньому, безперечно, вплинули на пласти й кола мотивів, які здебільшого проходять процес модифікації і (як це не парадоксально звучить) набувають форм певної циклічності, коли означені художні вираження ніби повторюються впродовж творчого шляху, увиразнюючи й поглиблюючи свої естетично-філософські сенси, концепти.

Мотиви дороги в книзі поезій «Гніздо висоти» М. Жайворона є наскрізними. Вони відображають ті вектори поетичного обдарування митця слова, які змушують реципієнта зануритися в його особливе відчуття світу, де «індивідуальне», «національне», «історичне» й «космічне» перебувають у нерозривній синкретичній єдності. Їхнє художнє відображення зумовлене своєрідністю естетичної еволюції митця слова, певними чинниками процесуальності життєвого циклу, життєвого світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині в сучасному літературознавстві практично відсутні дослідження, які б запропонували адекватне наукове прочитання лірики поета. Зрідка натрапляємо на

розвідки, які спорадично окреслюють ідейно-естетичні концепти художнього мислення, творчої манери митця слова. Так, П. Білоус, прописуючи шлях національної ідентифікації автора, відзначає, що «у його [Михайла Жайворона] віршах виразно окреслене ліричне «я»: з читачем говорить громадянин, українець, людина, яка сповідує добро, честь, совість і ніжно любить природу, яка підносить дух людський до одвічної краси, до «гнізда висоти» [1], натомість поет і літературознавець І. Павлюк рецептивний зв'язок увиразнює чіткою адресною характеристикою: «Вірші духовно зрілого, душевно досвідченого і фізично загартованого поета у цій книзі не менторські, не дидактичні, а сповідальні перед сучасниками, нащадками і предками» [7, с. 8].

Постановка завдання. Метою нашої статті є висвітлення мотивів дороги в книзі поезії «Гніздо висоти» М. Жайворона, їхнього декодування на рівні модифікацій, трансформацій, трансфігурацій.

Виклад основного матеріалу. Уже перший розділ книги — «На розхристі доріг» — передбачає і пропонує можливості, суперечності, проєкції, перспективи і воднораз окреслює чітку дорогу-позицію, кінцеву чи початкову точку життєвого вибору, коли світ хоча й залишається багато в чому загадковим, проте реципієнтові зрозуміло, що ліричний герой опанував чимало його азів, став спостережливим і досвідченим обсерватором. У поезії «Не шукаю чудес» він ототожнює себе з людьми, які впродовж тисячоліть творили історію світу; одних ми називаємо предтечами, других — спадкоємцями, третіх — продовжувачами традицій і новаторами. Герой М. Жайворона серед тих, кого найбільше потребує соціум. Лише на мить він зупиняється, аби збагнути, де потрібен найбільше, яку місію має виконати:

Не шукаю чудес —
ні висячих садів, ні атлантів,
Ні прадавніх доріг до розкопаних вже пірамід,
Бо ліпили горшки не святі
і не привиди хатні,
А ще скільки наліплять
із глини за Богом услід [2, с. 14].

Доволі часто мотив дороги означається як символ екзистенційного вибору, і людина / ліричний герой як незавершена реальність розбудовує свій життєвий світ, робить його більш насиченим, динамічним,

захоплюючим, продуктивним. Цікавою з цього приводу є думка М. Мегрелішвілі, яка зазначає: «Саме усвідомлення і переживання себе як істоти, оточеної простором можливостей, яка може реалізувати ті можливості, в цінність і необхідність яких вона повірила, є відправною точкою у свідомому самоздійсненні себе як особистості» [6, с. 110]. Отже, концепт віри [4, с. 11], як і людська цільність, сприяють тому, що процес реалізації наближає особистість до досягнення самої себе, коли кожний порух, дія, вчинок, як складові духовно-етичного самозвершення, ускладнюються суперечливістю життєвих реалій і колізій («Твердіє скло асфальту і гуде... / Руде вечірнє сонце б'є у груди» [2, с. 17]), а розуміння їхньої значимості сприяє усвідомленню екзистенційно-творчої й соціальної ідентифікації:

Стає все більше уселенських справ,
Коротшає до фінішу дорога...
Мій шлях — ріка, яку долаю вплав.
Позаду — мить,
попереду — епоха» [2, с. 18].

Зрештою, мотив дороги ускладнюється ще й трансфігурацією *особистісне / національне / космічне* (поезія «Влігся зоряний пил»), а отже, дає підстави говорити, що означуваний аспект творчості майстра слова перебуває у структурі Космо-Психо-Логосу як інформаційно-ціннісного коду українства. Н. Мафтин відзначає, що «віссю «космо-психо-логосу» «Кобзаря» й водночас міцною доцентровою силою, якою пронизаний світ буття й пошуків його героїв, є пошук дороги до Бога» [5, с. 166]. Тому зважаємо на творчу позицію М. Жайворона, який глибоко пошановує Шевченкове слово, а його «Кобзар» уважає космосом українського духу, і приходимо до думки: автор, осмислюючи національну метаісторію, сягає її космічного оприявлення і повертається до пошуку шляху себе як творця Слова:

Влігся зоряний пил
від копит і коліс
У розхристі століть
на далекій дорозі.
Мій далекий пра-пра...
там чумачив колись
І розтанув, як сіль, —
мені солоно й досі [2, с. 23].

У розділі «Птахи перелітні» дорога — більшою мірою певний проміжок у часі і просторі, маршрут між точками А і Б, спрямований на кінцеву ціль або на неможливість її протікання, позаяк центр поетичної світобудови концептуалізує «гніздо висоти», до якого герой або повертається, або екзистенційно (пуповинно) з ним пов'язаний. Так, бінарну опозицію становлять поетичні тексти «Світ за очі знову пакуєш валізи» і «Повернулися з дальніх країв», у яких мотив дороги безпосередньо пов'язаний із концептом *гнізда висоти*: у першому випадку шлях простягається від місця сили у безвість («Світ за очі знову пакуєш валізи» [2, с. 147]), у другому — навпаки, до *гнізда висоти*, «щоб упасти крильми на широкі свої береги, / І напиться сонця, що сходить над змореним світом» [2, с. 157]. Отже, поезія «Світ за очі знову пакуєш валізи» розкриває образ українця, який залишає напризволяще рідний край і шукає кращого життя на чужині:

Країну твою оббирають до нитки.

Щоранку некошена плаче трава.

З усіх революцій — словесні ужинки.

Свобода в неволі — і та на словах [2, с. 146].

Однак залишивши батьківщину, яка потребує справжньої цілеспрямованої, часто не оціненої ніким роботи, шукач щастя не знаходить внутрішньої злагоди і спокою на чужині, бо ятрить душу «своя вишиванка й рушник, / Де ниточка кожна — венозні прожилки, / Де хрестиком — всі перехрестя доріг» [2, с. 146]. Та найбільш емоційною у поезії є остання строфа, яка становить кульмінацію ліричної рефлексії:

Пекучу сльозу чужина тобі витре.

До отчого дому стежки заростуть.

Розірвану душу птахи перелітні

З собою візьмуть у німу висоту [2, с. 146].

Тут мотив дороги (не-повернення) нагадує дорогу на чужину Івана Дідуха з новели «Камінний хрест» Василя Стефаника, бо «розірвана душа» (М. Жайворон) — це «камінний хрест» (В. Стефаник), і навіть час не здатний зібрати її до купи. О. Коваленко, досліджуючи мотив дороги в поезії Сергія Жадана, відзначає: «...спроба втечі приречена на невдачу, тоді кінцевою метою стає кордон. Бо ідентичність, ментальність — це та сила, яка тримає, не пускаючи далі. Варіант із повторенням біблійної історії Мойсея — виключений...» [3, с. 91]. Напевно, визначальним стає те, що справжні українці ніколи не були

кочівниками, бо народжені закоріненими у своє родове дерево, тому будь-яка дорога без повернення стає приреченою на духовну загибель.

Поезія «Повернулися з дальніх країв» дає шанс українцеві на омріяне щастя, можливе і бажане у рідному краї. Мотив шляху реалізується крізь призму образу перелітних птахів, які завершують своє життєве коло. Здавалося б, вони і є втіленням українців, які шукають у світах кращої долі. Однак М. Жайворон в означенні поетичних констант розгортає наступну колізію:

Повернулися з дальніх країв
перелітні птахи,
А за ними — і тіні людські,
перевіяні вітром [2, с. 157].

Тут маємо можливість спостерегти екзистенціал повернення, коли «зігрівають лише / у чужих небесах міражі, / Де шукаєш себе / і до отчого дому стежину» [2, с. 157]. Автор ніби змушує душу українця-заробітчанина дивитися під небеса, аби й собі услід за буслами шукати шлях додому (у *гніздо висоти*), бо там «Рід — до роду свого, до предтечі його і прологу». Почуття належності до роду / народу бентежить і тривожить, і будь-яка дорога в поверненні — найсолодша мука, яку може стерпіти подорожній, аби досягнути катарсисну дію одного-єдиного місця сили.

Варто відзначити, що М. Жайворон, розгортаючи мотиви дороги, наближає свого читача до першовитоків. У його поезії біблійна притча про блудного сина набуває нового звучання, ліричний герой начеб веде внутрішній діалог і навіть полемізує з Богом, який у художній канві твору набуває виразних рис великої / неподільної України. Усвідомлення своєї провини і каяття за намагання порвати пуповинний зв'язок дають надію на майбутнє:

Хрестить лапами бусол
розораний слід борозни,
Де засіяно вже
із торішніх ужинків епоху [2, с. 157].

У розділі «Пора за порою» мотив дороги набуває рис периферійної виразності, оскільки увага концентрується на сакральності обрядодійства однієї з пір року, коли навіть зором прискіпливого обсерватора ліричний герой ніби й прагне, однак не встигає досягнути мінливу привабливість навколишнього світу:

Пора — за порою, літа — за водою...
Та рано чи пізно приходить своє.
І брунька мала уже пахне грозою,
У віхолах знову зозуля кує [2, с. 193].

Відтак стежка / дорога / шлях почасти начеб уповільнюють свій хід у межах перехресть природи, де фокус уваги стає аж надто промовистим, значимим, довершеним: «На півшляху — початок роздоріж, / І небо на собі іще тримає» [2, с. 215]; «Ніби ті ж куполи / попід куполом неба. / До схід сонця — хрести / і на захід — хрести. / І така ж у цій осені / вічна потреба / По дорозі до храму / і до висоти» [2, с. 225]. Таке, здавалося б, неістотне вираження означеного мотиву акумулюється в деталізації того, що для погляду ліричного героя є визначальним: чи то деталізація образу осені («Перешила полотна доріг / у святі рушники, / І стежки заплела / усіма кольорами акрилу» [2, с. 229]), чи візія дощів («Збиваються хмари / у сиву кудлату куделю, / Яку розплетуть на волокна / дощі при дорозі») [2, с. 222], чи спогад про проминальне, яке стає непроминальним («І ниточку стежки / зав'язує доля вузлом / На згадку про осінь» [2, с. 236]). Якщо в розгортанні екзистенційного світу особистості дорога набуває визначального звучання, то у протіканні природного обрядодійства стає лише проміжком, деталлю, незначним штрихом, який увиразнює те, що зір людський хоче запам'ятати і пам'ятати, аби зберегти в закутках своєї душі оте первісне, сонячне, незабутнє.

Висновки. Отже, наскрізність мотивів дороги в книзі поезії «Гніздо висоти» М. Жайворона обумовлена кількома чинниками: по-перше, дорога — це символ життєвого вибору, а отже, пошук себе у світі; по-друге, детермінант духовного досвіду обсерватора; по-третє, рух, межа, проміжок поміж тим, що стало визначальним, винятковим для автора / ліричного героя, напрям ще до чогось більш значимого, яке, безумовно, чекає попереду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоус П. Високосна пора. URL: <http://surl.li/mtlrlt> (дата звернення: 16.10.2023).
2. Жайворон М. Гніздо висоти. Поезія. Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2021. 256 с.

3. Коваленко О. В. Мотиви дороги (рух і процесуальність) у поезії Сергія Жадана (на матеріалі збірки «Цитатник») / патологічна потреба дороги у поезії Сергія Жадана (на матеріалі збірки «Цитатник»). Магістеріум. Літературознавчі студії. 2010. Вип. 38. С. 90–93.
4. Крупка В. Поезія Володимира Забаштанського (проблеми творчої еволюції) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київс. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2010. 19 с.
5. Мафтин Н. «Космо-Психо-Логос» «Кобзаря». *Прикарпатський вісник НТШ*. Слово. 2013. № 2 (22). С. 162–173. URL: <https://pvnstsh.nung.edu.ua/index.php/word/article/view/1471/1445> (дата звернення: 16.10.2023).
6. Мегрелішвілі М. Екзистенційний вибір особистості в умовах трансформації суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2006. Вип. 27. С. 109–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgrvzdia_2006_27_13 (дата звернення: 16.10.2023).
7. Павлюк І. «Супроти течій плавленого скла» : передмова. *Жайворон М. Гніздо висоти*. Поезія. Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2021. 256 с.
8. Соловійова Ю. «Візуальне маркування мотиву дороги у творчому просторі Василя Мисика». *Культура України*. 2023. Вип. 80. С. 102–109.